

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора психологічних наук, професора
Яценко Тамари Семенівни
на дисертацію Волошиної Валентини Віталіївни
«Психологічні технології підготовки майбутнього психолога»,
представленої на здобуття наукового ступеня доктора психологічних
наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Поглиблене вивчення проблеми професійної підготовки майбутніх психологів сприяє подоланню спрощених уявлень системи фахової освіти на предмет сфери практичної діяльності психолога. На сьогодні ми спостерігаємо чергову хвилю нівелювання і недооцінки значущості для особистісного зростання, і фахового зокрема, психологічних знань, що позначається на змінах в державному класифікаторі професій, скороченні навчальних годин у ВНЗ, що, з нашої точки зору, є цілком неприпустимим. Адже психологи – це гуманітарії суспільства. Їх професійна діяльність є барометром духовності і віддзеркаленням психологічного здоров'я соціуму. Варто визнати, що сучасна система професійної підготовки майбутніх психологів у вищому навчальному закладі потребує системного удосконалення. Джерелами цих змін виступають: 1) необхідність оптимізації організації навчального процесу, які б відповідали новим вимогам суспільства до рівня освіченості та загального розвитку особистості; 2) потреба в оновленні відпрацьованих освітніх програм інноваційними технологіями, котрі б враховували ментальні зміни в самих поколіннях і надзвичайну мобільність як освіти, так і життя в цілому; 3) підвищення відповідальності студентів за виконання самостійної роботи, посилюючи контроль за якістю й рівнем розвитку їх професійних компетенцій; 4) необхідність пропередевтики реальної дійсності особистості на основі глибинно-психологічного пізнання її внутрішнього світу. І головне, на етапі аксіологічних трансформацій процес розвитку висококваліфікованого майбутнього психолога не може залишатись поза методологією, яка передбачає усвідомлення особистості як безумовної цінності, оскільки, у глобалізованому світі людина й її життя мають залишатись концептуальним

центром і головною сутністю всіх соціально-економічних і освітньо-правових процесів. При цьому стрижнем життєтворчості особистості мають виступати цінності, у відповідності до яких вона вибудовуватиме смисли власного існування у ментальному простоті буття.

Попри наявність уваги до проблеми професійної підготовки майбутніх психологів, про що засвідчують численні дослідження школи глибинної психології, вчених О.Ф.Бондаренка, З.С.Карпенко, Н.В.Чепелевої та ін., проблема розуміння аксіологічних законів в розвитку особистості залишається не розв'язаною на рівні входження їх в актив базових знань майбутніх психологів. А орієнтація вишів у фаховій підготовці психологів на академічні предмети гальмує розвиток у них необхідного особистісного потенціалу в розумінні власної значущості як представника допомагаючої професії.

Поява функціональних досліджень, які окреслюють аксіологічні смисли професійної діяльності психолога, відображають теоретичні й практичні аспекти їх професійної освіти, є вельми актуальними і необхідними для наукового осмислення фахівцями сфери психологічного супроводу освітнього процесу професійної підготовки майбутніх психологів. Тому, вважаємо, проблему, яка актуалізована й вирішена в ході дисертаційного дослідження Волошиною Валентиною Віталіївною своєчасною і необхідною для утвердження значущості психологічних технологій підготовки майбутнього психолога.

Структура дисертаційної роботи побудована логічно, назви розділів відповідають поставленим достатньо вагомим і складним дослідницьким завданням. Розгортання дослідження відбувається послідовно: від традиційного обов'язкового аналітичного узагальнення попередніх наукових здобутків та констатації стану проблеми в практиці до теоретичної розробки концептуальних ідей, соціально-психологічних детермінант і технологій, спрямованих на оптимізацію процесу професійної підготовки майбутніх психологів та обґрунтування загальних висновків. Констатувальний і

формувальний експерименти зумовили розгорнуте тлумачення предмету дослідження.

На наш погляд, позитивними досягненнями дисертантки є те, що вона логічно й послідовно обґрунтувала сутність понять «психологічні технології підготовки майбутнього психолога», «інтеграл професійної цінності» «аксіосфера», «аксіоідентичність», уточнила такі поняття як «цінності», «ціннісні орієнтації» та «ціннісна самосвідомість».

Вдалим у теоретичному аналізі видається акцент на особистісних, професійних та соціальних цінностях як психологічних детермінантах професійної підготовки майбутнього психолога. Імпонує той факт, що дисертантка однією з умов успішності професійної підготовки вбачає першочерговість осмислення особистісних цінностей та усвідомлення особистісних аксіологічних потенціалів майбутнім фахівцем. Обґрунтовує положення синергії особистісних, професійних і соціальних цінностей особистості, які створюють цілісність її фахового зростання. Доцільним видається виокремлення п'яти етапних психологічних технологій професійної підготовки, результатом реалізації яких на кожному етапі є осмислення окремої аксіологічної сфери особистості, а в цілісності забезпечує кристалізацію на метарівні ціннісної самосвідомості домінантних цінностей в особистісній, професійній та соціальній аксіосферах. На жаль, на сьогодні, стратегія вищої психологічної освіти залишає поза увагою як аксіологічні аспекти освіти, так і професійної підготовки майбутніх фахівців взагалі.

Вичерпно і виважено презентовано критерії розвитку кожної з аксіосфер та домінантних цінностей інтеграла професійної цінності майбутнього психолога. Виокремлення критеріїв до кожної аксіосфери дозволило дисертантці деталізовано визначити рівні й показники розвитку конструктів складових інтеграла професійної цінності майбутнього психолога.

Вважаємо правильною наукову позицію В.В.Волошиної відносно того, що результатом професійної підготовки майбутнього психолога має бути

ціннісний рівень його психологічної готовності до професійної діяльності, який означається рівнем сформованості у нього інтеграла професійної цінності. Інтеграл, як динамічне, відносно стабільне і поліфункціональне психологічне утворення, забезпечує цілісність професійного самовизначення, самодостатності, автономності й відкритості до пізнання нового на основі утверджених домінантних цінностей, як відносно власної особистості, так і стосовно професії й Іншого як суб'єкта професійних впливів. Досить виважено і науково логічно презентовані етапи розвитку цього особистісного утворення, які слугували базисом для розробки алгоритмів поетапних психотехнологій. Така послідовна і логічна схема наукової теоретико-методологічної інтерпретації визначила створення дисертанткою концептуальної моделі психологічних технологій підготовки майбутніх психологів, що і стало основою емпіричного дослідження В.В.Волошиної.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертаційне дослідження є завершеним за змістом та структурою – містить вступ, чотири розділи, висновки, перелік використаних джерел та додатки.

У першому розділі *«Підготовка майбутніх психологів у вищому навчальному закладі»* представлені теоретико-методологічні засади проблеми та умови професійної підготовки майбутніх психологів. Розкривається актуальність проблеми технологізації професійної підготовки майбутніх психологів, яка має стати цілеспрямованим алгоритмом синергії та конвергенції процесів оволодіння теоретичними знаннями та становлення структури професійних цінностей студентів. Зосереджено увагу на аналізі специфіки професійної спеціалізації майбутніх психологів. Проведено чітке розмежування професійних характеристик діяльності психологів-консультантів та психологів-тренерів. Також автор аналізує психологічні аспекти спеціалізації психолога, акцентуючи увагу на значущості не лише свідомого вибору професії студентом, а й психологічної підтримки викладачів. Аргументується необхідність впровадження, на етапі вибору спеціалізації, певного профільного психологічного тестування, з метою

розкриття нахилів студента до професійної спеціалізації, зокрема, психологічного консультування, тренінгової діяльності чи соціально-психологічного моделювання.

Зміст **другого розділу** *«Аксіологічна парадигма психотехнологій професійної підготовки особистості майбутнього психолога»* присвячено: 1) обґрунтуванню вихідних положення ціннісно-особистісного підходу; 2) розкриттю аксіологічної сутності інтеграла професійної цінності, яку дисертантка виявляє через аутоціннісність («Я-психолог»), профціннісність (в залежності від спеціалізації «Я-консультант», «Я-тренер», «Я-соціальний психолог») та афіліаційності («Я-Інший, Інший-Я»); 3) визначенню механізмів (ціннісно-особистісна рефлексія, ціннісно-професійна рефлексія, ціннісно-соціальна рефлексія, ціннісна ідентифікація, ціннісна саморегуляція) розвитку інтеграла.

Заслуговує на увагу розроблена автором концептуальна модель аксіологічно орієнтованих технологій підготовки майбутнього психолога до професійної діяльності, провідним принципом якої є повага й підтримка студента-психолога на шляху до усвідомлення ним системи особистісних, професійних та соціальних цінностей, утвердження аксіоідентичності та домінантних цінностей в аксіосферах ціннісної самосвідомості майбутнього психолога, поєднання яких синтезує його інтеграл професійної цінності.

У третьому розділі дисертації *«Емпіричне дослідження розвитку інтеграла професійної цінності майбутнього психолога в процесі його фахової підготовки»* презентовано аналіз відомих та створених спеціально для розв'язання завдань емпіричного дослідження методів вивчення інтеграла професійної цінності майбутнього психолога.

Доцільним є вибір методичного інструментарію дослідження. Здобувач наукового ступеня обґрунтувала методики й опитувальники, які були використані нею для вивчення блоків кожної складової інтеграла професійної цінності майбутніх психологів. Достовірність кількісних результатів в

процесі емпіричного дослідження перевірялась за допомогою методів математичної статистики.

Автором ґрунтовно проаналізовано й описано тенденції зростання конструктів інтеграла в особистісній (самоствлення, губристичні мотиви, самопізнання, саморозвиток), професійній (професійна ідентичність, реальний та ідеальний професійний Я-образ, мотивація й воля майбутнього психолога) та соціальній (прийняття Іншого, рефлексивність, альтруїстичність, доброзичливість, емпатійність) аксіосферах інтеграла професійної цінності майбутнього психолога.

У процесі якісної та кількісної обробки даних дисертантка звернулася до методу наочності і завдяки таблицям, графікам, діаграмам чітко презентувала узагальнені кількісні дані. Важливо вказати на те, що в тексті роботи пред'явлені найголовніші показники за допомогою наочного методу, водночас цілий ряд супідрядних, але достовірних даних винесено в додатки, які докладно коментуються за текстом дисертації. Такий стиль оформлення й наукової інтерпретації вказує на достатній науковий рівень дисертантки, її ерудицію та здатність виокремлювати суттєві ознаки досліджуваного феномену в потоці розмаїття несуттєвих його ознак.

Значущим етапом констатувального дослідження було встановлення закономірностей міжособистісного спілкування осіб похилого віку. Так, дисертантка довела, що: а) процес осмислення особистістю майбутнього психолога ціннісних орієнтацій та їх саморозкриття і самоприйняття структурує значущі особистісні цінності в полі *особистісної аксіосфери*, розвиваючи тим самим потенціал її ціннісної самосвідомості; б) усвідомлення особистістю майбутнього психолога власних здатностей реорганізує новий потенціал професійного вибору з тим, щоб актуалізувати і утвердити професійні цінності в полі *професійної аксіосфери*, сприяючи тим самим становленню її ціннісної самосвідомості; в) опанування особистістю майбутнього психолога в метапросторі соціальних цінностей реконструює здатність ціннісного самоствлення, що позиціонує рівнозначне ставлення до Іншого в полі *соціальної аксіосфери*, розширюючи тим самим її ціннісну

самосвідомість; г) чим більше ускладнюється процес розвитку *інтеграла професійної цінності*, тим більшої єдності, стійкості, цілісності він набуває при одночасній його змінюваності, розширюваності й відкритості для актуалізації нових емоційно-мотиваційних, когнітивних та поведінкових утворень в особистісній, професійній та соціальній аксіосферах ціннісної самосвідомості майбутнього психолога.

Емпіричні дані, отримані В.В.Волошиною, можуть бути цільовим орієнтиром для викладачів в процесі підготовки майбутніх психологів. Так доведено, що для більшої половини студентів-психологів притаманне абстрактне, узагальнене саморозуміння і самоприйняття власної особистості, відсутнє чітке розмежування функціональної специфіки видів практичної діяльності психолога, неконкретність у визнанні цінності Іншого як партнера міжособистісної взаємодії та ін. Таким чином, у навчально-виховному процесі необхідне цілеспрямоване орієнтування студентів на осмислення саме цієї професійно-значущої інформації.

У четвертому розділі «Психологічні технології формування інтеграла професійної цінності майбутнього психолога в процесі його фахової підготовки» презентовано зміст психологічних технологій та результати їх впровадження в навчально-виховний процес вищого навчального закладу.

На увагу заслуговує процес розробки та впровадження психологічних технологій підготовки майбутніх психологів. На засадах ціннісно-особистісного підходу з обґрунтуванням його положень та накресленням завдань здійснено зазначений етап дослідної роботи. Дисертантка розробила систему управління психологічними технологіями, яка охоплювала весь навчально-виховний процес від предметно-практичної до самостійної роботи студентів.

На підтримку заслуговує запропоноване дисертанткою розширення видів практики студентів-психологів. Програма супервізорської практики, яка звичайно потребує більш детального опису завдань, видається надзвичайною важливою, оскільки дозволяє майбутньому психологу перевірити власні професійні компетенції і, як доводить автор,

самоврегулювати й прикінцево утвердити домінантні цінності інтеграла професійної цінності майбутнього психолога. Варто визнати, що питання супервізорської практики студентів-психологів давно потребує реального вирішення і сьогодні зроблений ще один крок до його розв'язання.

Формувальний експеримент достатньо пролонгований, що дозволило здобувачеві детально простежити за змінами у розвитку складових інтеграла професійної цінності майбутнього психолога та встановити взаємозв'язок між ускладненням психологічних механізмів і зростанням потенціалу інтеграла майбутніх психологів.

Таким чином, у ході експериментальної роботи була підтверджена ключова гіпотеза дисертаційного дослідження стосовно того, що компетентність та конкурентоспроможність майбутніх психологів залежить від дієвого впровадження в процес фахової підготовки поетапних психологічних технологій розвитку їх ціннісної самосвідомості, при чому, ефективність їх професійної підготовки нерозривно пов'язана з осмисленням та усвідомленням цінності себе як психолога, професії та Іншого як суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Думаємо, що досягненням здобувача наукового ступеня стали якісно та кількісно нові результати впровадження психологічних технологій підготовки майбутніх психологів. Як виявлено, порівняно з контрольною групою, в експериментальній на п'ятому курсі не було досліджуваних з низькими рівнем розвитку інтеграла професійної цінності, натомість більше ніж на 60% зросли показники високого рівня його розвитку у майбутніх психологів. Це свідчить про ефективність запропонованої концептуальної моделі підготовки майбутніх психологів, про продуктивність і виваженість алгоритмів розвитку розуміння, пізнання і дієвості особистісних, професійних та соціальних цінностей майбутніх психологів як модусів самоствавлення, самоприйняття та самовизнання в особистісній, професійній та соціальній сфері їх подальшої самореалізації як майбутніх фахівців допомагаючої професії. А також підтверджує можливість підвищення результативності розвитку професійної компетентності майбутніх психологів

за умови впровадження в навчально-виховний процес ціннісно-орієнтованих професійних технологій їх підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Найбільш істотні результати дослідження

- розробка концептуальної моделі психологічних технологій майбутніх психологів на засадах ціннісно-особистісного підходу;
- обґрунтування аксіологічної сутності професійної підготовки майбутніх психологів;
- визначення змістової сутності етапів підготовки майбутніх психологів;
- розробка наскрізної консультативно-тренінгової програми розвитку самосвідомості майбутнього психолога;
- виявлення закономірностей розвитку ціннісної самосвідомості та професійної підготовки майбутніх психологів.

На фоні вище зазначених позитивних сторін дисертаційної роботи її автору необхідно надати ряд зауважень і побажань:

1. При аналізі особистісно-орієнтованого підходу, поза увагою залишився психодинамічний підхід до вузівської підготовки психологів, який розвивається в Україні вже більш як чверть століття. Зокрема дисертація не торкається методології глибинно-корекційної підготовки психолога (яка знайшла вияв у створенні галузевого стандарту «Практична психологія» (2004 р.), затвердженого МОН Україні та Міністерством праці та соціальної політики (за участі НПУ імені М.П. Драгоманова (Лисянська Т. М.)), що представлено в статті В. П. Андрущенка за назвою «Філософсько-психологічні проблеми методології пізнання психіки» (у співавт.) // Наук. часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. : зб. наук. пр., 2012. – № 36 (60).

В аналізі літератури не взято до уваги спецвипуски збірників при НПУ з проблем особистісної психокорекції майбутніх психологів (№ 8 (32); № 14 (38); № 19 (43); № 24 (48); № 29 (53); № 33 (57); № 36 (60); № 40 (64)). Не враховано також створення (грудень 2011 р.) науково-учбової лабораторії з глибинної корекції (при інституті педагогіки і психології НПУ

імені М.П. Драгоманова), за результатами якої щорічно видаються посібники та монографії.

2. Не зовсім зрозумілим є визначення (див. висновок автореферату №3) методологічної основи психологічних технологій через «ціннісно-особистісний підхід...». Це видається науково не коректним: *методологія* і *підхід* є «різноваговими» категоріями в науці.

3. Поняття інтеграл використовується в дисертації не зовсім вдало, зокрема в частині його наближення до таких категорій як «інтегральний» (холістичний), синергетичний підходи. Ці підходи є більш вимогливими до синтезу в єдину модель «чогось», що довело свою коректність дотичності в певних контекстах. Інтеграл є похідним від операції підсумовування (додавання) «чогось», що орієнтує не на внутрішні показники взаємозв'язків складових, а на їх кількість.

Однак, висловлені нами зауваження та побажання розвитку, по заявленій дисертаційній темі, не зменшують науково-теоретичну та практичну значущість роботи. Висловлені побажання переважно носять рекомендаційний характер щодо подальших перспектив поглиблення процесу підготовки майбутніх психологів.

Загальний висновок

Зміст, виклад і оформлення дисертації свідчить про те, що дисертаційне дослідження В.В. Волошиної вирізняється науковою новизною, теоретичною і практичною значущістю, здійснено на високому науковому рівні відповідно до кваліфікаційних вимог. Поставлені завдання розв'язанні, наукова новизна, теоретичне і практичне значення доведені. Результати і висновки дисертації мають суттєве значення для розвитку педагогічної та вікової психології.

Автореферат дисертації повністю відповідає її змісту, а публікації, здійснені у відповідних фахових виданнях, відбивають основні положення проведеного дослідження.

Контекст дисертації, її оформлення, стильова основа наукової інтерпретації відповідають основним вимогам МОН України щодо такого роду наукових робіт.

Вважаємо, що дисертаційна робота на тему «Психологічні технології підготовки майбутнього психолога», представлена на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук, відповідає всім вимогам Постанови Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» щодо докторських дисертацій, а її автор – Волошина Валентина Віталіївна *заслуговує* на присудження їй наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

Дійсний член НАПН України,
доктор психологічних наук, професор
завідувач кафедри глибинної корекції
та психолого-соціальної реабілітації
Черкаського національного
університету імені Б.Хмельницького

 проф. Т.С. Яценко

Підпис засвідчує
Перший проректор
проф. В.М. Мойсієнко

